

Att haka fast vid något

Om män och skilsmässorelaterade livskriser

Anna Ljung-Hagborg

anna.hagborg@sh.se / manna.hagborg@etnologi.uu.se

Etnologiska avdelningen, Uppsala universitet/Inst. för språk och kultur, Södertörns högskola
Paper från ACSIS nationella forskarkonferens för kulturstudier, Norrköping 13–15 juni 2005.
Konferensrapport publicerad elektroniskt på www.ep.liu.se/ecp/015/. © Författaren.

Abstract

Hur kan vi förstå människors försök att förankra sig själva i något fysiskt, fast och konkret när de upplever sina liv som präglade av kris? Jag vill ta den här frågan som utgångspunkt för att diskutera den roll existentialistisk, fenomenologisk teori kan spela i dagens etnologi. Det innebär att jag vill rikta fokus mot hur människor försöker finna nytt ”fotfäste” när de upplever att den värld de tidigare tagit för självklar har rasat, samt hur kulturella förlagor underlättar eller försvårar dessa strävanden. Mitt empiriska material består av dels tio djupintervjuer med män som har anknytning till mansjourer eller manliga kriscenter, dels en dagbok.

Mitt konferenspaper behandlar två teman:

För det första kopplingen mellan materiella tillgångar och föreställningar om vad som utgör en bra eller lycklig familj. Vad betyder egentligen snickrandet på sommarstugan eller renoverandet av vindsvåningen på ett djupare plan?

För det andra hur männen i min studie försöker finna förankring i något fysiskt och konkret när de upplever sig desorienterade eller inte vet hur de ska gå vidare med sina liv efter skilsmässan eller separationen.

Jag vill (utifrån ovan nämnda teman) diskutera hur det är möjligt att som etnolog förstå det materiella i relation till det existentiella.

Att haka fast vid något

Om män och skilsmässorelaterade livskriser

All mänsklig verksamhet föregår i en omgivning bestående av ting och människor, den är lokaliserad till en sådan och skulle förlora sin mening utan den. Denna omvärld, i vilken var och en föds in i, existerar i sin tur väsentligen på grund av människan, hennes tillverkning av ting, hennes odling av jorden och vård av landskapet och hennes organisering av de politiska relationerna i mänskliga samhällen. (Arendt, 1998:52)

Det här citatet från Hanna Arendt utgör utgångspunkten för min diskussion om relationen mellan det materiella och emotionella hos män som befinner sig i eller nyligen tagit sig ur en skilsmässorelaterad livskris. I det här sammanhanget vill jag mer specifikt behandla hur det är möjligt att använda sig av existentialistiskt inspirerad fenomenologi för att diskutera två relaterade frågor:

För det första: vilken roll spelar det materiella för uppfattningar om vad som utgör en bra eller lycklig familj och hur förankrar människor sig själva och dem som står dem nära i materiella, fysiska projekt?

För det andra: Hur kan vi förstå upplevelser av desorientering i samband med känslomässiga livskriser? Och vilken roll spelar det materiella för människors förmåga att ta sig igenom kriser av det här slaget?

Mitt empiriska material består av tio djupintervjuer med män som har anknytning till mansjourer eller manliga kriscenter i storstadsområden och en dagbok¹. Intervjuernas tema har varit egna och eller andras upplevelser av skilsmässorelaterade livskriser.

Även om männen har olika uppväxtförhållanden skulle jag idag karaktärisera dem som tillhörande medelklass eller övre medelklass. De har akademisk bakgrund, arbetar som konsulter eller egna företagare. Männen är också etniskt svenska och befinner sig i åldersspannet 38-55 år. Jag vill redan här understryka att det faktum att de lever under liknande ekonomiska och kulturella förhållanden sannolikt påverkat intervju svaren. Männen jag träffade under mitt fältarbete hade lätt att tala om känslor och flera kulturforskare har betonat att en känslomässigt reflexiv sida (även hos män) ska ses som en viktig del av medelklassens habitus (se t. ex. Frykman, 1998, Kellner och Berger, 1992).

Förutom att påpeka att det här rörde sig om män som inte hade några större problem med att tala om känslor och delade liknande ideal eller levnadsförhållanden och att det sannolikt bör tolkas i relation till deras klassmässiga bakgrund, har jag inte möjlighet att utreda klassaspekten särskilt djuplodande i en presentation av det här formatet.

En existensfenomenologisk ansats

Den teoretiska ramen för min forskning utgörs av existentialistiskt inspirerad fenomenologi. Det innebär i praktiken att jag knyter an till en gren av fenomenologin som inte betonar upptäckten av något rent eller förreflexivt medvetande. Den belyser snarare hur vi som kulturforskare kan förstå den existentiella dimensionen av mänskligt liv.

Jag intresserar mig för hur vi kan förstå existentiella frågor om "ett gott liv" och individers/kollektivs upplevelser av en plats i världen, i förhållande till den materiella verklighet människor lever i. Jag vill dock understryka att mitt intresse för livets existentiella karaktär inte ska kopplas till någon romantisk stävan att finna en mer autentisk, djupare, sannare dimension av individualitet, eller till enbart subjektiva försök att överskrida det egna livet genom att hänvisa till någon supranormal verklighet. Den existentiella dimensionen innebär snarare att jag ser individers och grupper erfarenheter av att tillhöra ett kollektivt som en grundläggande förutsättning för människors erfarenheter av att tillhöra och vara i världen (se Brockelman, 1980, Merleau-Ponty, 1997:49, Arendt, 1998: 157). Människors förmåga att skapa mening och sammanhang i sina liv är alltid beroende av det sociala sammanhang de ingår i.

Begreppet "livsvärld" är centralt inom fenomenologin och därmed också i min forskning. Det fångar vardagsverkligheten som den framträder i människors levda liv. Det finns flera sätt att förstå begreppet, men i det här sammanhanget använder jag mig av Paul Brockelmans definition av livsvärlden som:

in fact our everyday concerns for, and concrete relations to, things, animals, and other people. Thus it includes nature and cultural objects like tools, and social behaviour like courtesy and political procedures. And having a history is a necessary dimension of every life-world. Lastly meaning is involved in any life-world, i.e. a sense of the nature of reality and the purpose of human endeavours. (Brockelman, 1980: 45ff)

1 Studien ingår som ett delprojekt i *Mannen utan Egenskaper? Kulturella perspektiv på maskuliniteter i vardande* (som finansieras av Vetenskapsrådet). Skillnaden mellan mansjourer och manliga kriscenter är att medan de förra är uppbyggda enligt folkrörelsemodell och bedriver sin verksamhet med hjälp av volontärer, så är de senare professionella organisationer (med anställda sociologer och/eller psykologer). Mansjourernas folkrörelsekaraktär gör att det finns en stor spridning när det gäller hur arbetet vid olika jourer bedrivs, men jag skulle karaktärisera de jourer jag varit i kontakt med som profeministiska.

Fördelen med Brockelmans definition är att den tydligt riktar uppmärksamheten mot livsvärlden som en tinglig, social och meningsskapande domän. Även om det brukar vara det föränderliga som betonas i livsvärldsbegreppet, vill jag hävda att livsvärlden också bär på element som för det mänskliga medvetandet framstår som mer fasta och stabila. I det här sammanhanget kommer jag dock inte koncentrera uppmärksamheten till människors liv i det "normala", utan snarare till hur de skapar mening och sammanhang i en värld som upplevs som instabil eller kaotisk. Vad händer när man upplever att världen krackelerar eller faller samman?

En central inspirationskälla för att undersöka sådana frågor är antropologen Michel Jackson, och mer specifikt hans resonemang om trauma och intersubjektivitet. Med trauma menar Jackson situationer som vi inte har någon direkt egen erfarenhet av, men som plötsligt och oförutsett för ut människor på "djupt vatten". Traumatiska händelser kännetecknas av en oförmåga att finna riktning i tillvaron och svårigheter att överhuvudtaget förhålla sig till den sociala och materiella värld som individen lever i (Jackson, 2002: 45).

Frågor om hur man som individ hanterar svåra livssituationer kan snarare tyckas vara ett ämne för psykologi, än etnologi. Men det som gör Jacksons resonemang intressant för min studie är att hans fokus egentligen inte riktas mot individen och dennes egna upplevelser, utan mot hur dessa upplevelser kan relateras till den sociala och kulturella värld människan lever i.²

För att beskriva förhållandet mellan människan och det sociala använder Jackson begreppet intersubjektivitet. Att beakta den intersubjektiva dimensionen av tillvaron innebär i praktiken att vi förstår människors upplevelser som en aspekt av de sociala relationer de befinner sig i.

Men det är viktigt att understryka att det intersubjektiva inte bara är kopplat till det som binder människor samman, utan också maktrelationer är ett viktigt inslag i Jacksons syn på intersubjektivitet. I det intersubjektiva inbegrips alltså inte bara det som skapar gemenskap mellan människor, utan också allt det andra som finns i mellanmänskliga relationer: gemenskap, kärlek, hat, solidaritet, makt, maktlöshet osv.

En av de centrala poängerna i Jacksons resonemang om makt och intersubjektivitet är att människors upplevelser varken kan reduceras till eller frikopplas från de maktrelationer som finns i den miljö de vistas. Det är i detta spänningsfält av motstridande viljor, ambitioner och levnadsförhållanden som han menar att man bör söka möjligheterna att överbrygga traumatiska upplevelser (Jackson, 1998:4ff, jfr Jackson, 2002:72).³

Materialitet och Maskulinitet

Jag vill berätta en anekdot: Som volontär i mansjouren hade jag förmånen att samtala med en hjälpsökande man från Kurdistan som var pappa till två döttrar och en son. Jag fann en anledning att fråga honom om vad som gör en pojke till man och fick följande svar:

– När han skaffat sig en försörjning, byggt sig ett hus, bildat en familj och planterat ett träd. Då är han en man!

Då frågade jag vad mannen skulle ta sig till om han förlorade sin försörjning, måste lämna sitt hus, hans kvinna inte ville leva med honom och hans barn inte längre kunde stå

2 [Jackson är inte ensam om detta intresse för relationen mellan trauma och sociala/kulturella faktorer. För andra exempel på hur trauma eller liknande känslotillstånd behandlats med hjälp av ett kulturvetenskapligt eller sociologiskt angreppssätt, se t. ex. Ehn, 1996, Nilsson, 2004, Kleinman, Das och Lock, 1997 och Del Vecchio Good, Brodwin Good och Kleinman Arthur, 1992.](#)

3 Jacksons resonemang om trauma och intersubjektivitet hänger nära samman med hans sätt att betrakta berättande. Just den dimensionen av Jacksons resonemang håller jag dock på att vidareutveckla i ett annat sammanhang, så i den här presentationen lämnar jag den därhän.

under hans beskydd? Hans svar var:

– Då kan mannen lika gärna hugga ned sitt träd, för då är han ju ingenting alls. (Peter)

En av männen jag träffade under mitt fältarbete skickade den här anekdoten till mig. Ett sätt att tolka den här berättelsen är att se den som en illustration av det som ofta brukar kallas för en traditionell, patriarkal syn på maskulinitet. Det är mannen som tar ansvar för att försörja familjen, beskyddar barnen och som bygger och planterar, medan kvinnan får barnen vid skilsmässan. Det är till och med dessa karaktärsdrag som konstituerar honom som man och i förlängningen som människa.

Ett begrepp som maskulinitet/er kan verka svårt att använda med den teoretiska ansats jag valt, men ett problem som diskuteras av forskare inom det breda vetenskapliga fältet maskulinitetsforskning är hur man egentligen ska förstå maskulinitet/er i relation till mäns konkreta liv och erfarenheter.

Det finns en vetenskaplig kritik av hur begrepp som maskulinitet/er oftast används av mansforskare. Den handlar om att maskulinitet/er lätt reduceras till en inneboende essens eller attribut, något som på ett "mystiskt" sätt kopplas till män utan att någon egentligen redogör för hur det går till (Frykman och Bengtsson, 1987:32, Segal, 1995). Maskulinitet blir då något som män har, oavsett om de är medvetna om det eller inte, något som skapats kulturellt eller socialt och som sedan bara inordnas i deras psyken.

Kritik av det här slaget är relevant, men jag menar att maskulinitet (i meningen kulturellt normativa värderingar och praktiker som påverkar förhållandet mellan könen i ett specifikt sammanhang) ändå är ett begrepp som är svårt att helt bortse från om man är intresserad av att undersöka vilka faktorer som påverkar män som individer eller kollektiv.

En grundläggande tes inom existensfenomenologisk forskning är att människan aldrig kan reduceras helt till en kategori. Att betrakta männen jag träffat under mitt fältarbete som företrädare för eller bärare av en hegemonisk maskulinitet⁴ är därför inte rimligt med en existensfenomenologisk utgångspunkt.

Min förståelse av maskulinitet/er går istället ut på att undersöka samspelet mellan de relativt fasta idéer och föreställningar om "naturliga" eller "självklara" sätt att vara man på, och de konkreta livssituationer då dessa föreställningar anammas, bearbetas eller kritiserar. Med ett sådant angreppssätt handlar det inte om att undersöka vilka konsekvenser hegemonisk maskulinitet får för hur män eller kvinnor, manligt eller kvinnligt påverkas eller skapas.

Jag undersöker istället hur männen i min studie knyter an till, förtrycks av eller tar spjörn mot sådana föreställningar i olika livssituationer eller skeden av livet. Det handlar alltså om att försöka förstå relationen mellan hegemoniska föreställningar om maskulinitet och enskilda människors och grupper sociala liv.

Familjelivets materiella dimensioner

Anekdoten ovan väcker inte bara frågor om vad det innebär att vara man, utan den riktar också vår uppmärksamhet mot den materiella dimensionen av familjeprojektet. Hanna Arendt understryker i *Människans villkor* att den sociala värld vi lever i också inbegriper våra relationer till ting och tingens relationer till varandra (1998). I berättelsen ovan blir materiella faktorer något som symboliserar ett *helt* liv. Men utan hänvisningen till familjen skulle vi inte kunna förstå vad huset eller trädet egentligen står för.

När männen som deltog i mitt fältarbete berättade om sina liv före skilsmässan bar flera av deras berättelser materiella förtecken. Dels handlade det om en betoning av att arbeta mycket, tjäna mycket pengar, köpa hus/lägenheter i exklusiva områden eller göra exklusiva resor. Dels

4 Den hegemoniska maskuliniteten kopplas framförallt till just den grupp män jag undersökt, d.v.s. män som klassificeras som övre- eller medelklass (se Connell, 1995, Connell, 2000).

om en mer handfast, materiell dimension av tillvaron, i form av familjebaserade projekt, som att renovera vindsvåningen, snickra, bygga ut sommarstugan eller bygga träkojor med barnen.

Som par inreder man, färgsätter eller utvecklar sin bostad utifrån så väl funktionella som känslomässiga bevekelsegrunder. Den inympas med tankar, känslor, drömmar och handlingar som familjen gemensamt driver eller sådana som är mer enskilda (jfr Kjellman, 1993: 205). Vi bygger alltså inte bara materiella ting, utan vi bygger också samman våra liv genom att försöka förverkliga drömmar och tankar om hur vi vill att en gemensam framtid ska te sig.

Hannes, en av männen som deltar i min studie illustrerar sådana resonemang i sitt svar på frågan om vad som kännetecknar ett bra förhållande: ”ett bra förhållande kännetecknas av att kunna utveckla den andres drömmar om livet, drömmar om hur livet ska gestalta sig.” Även om han inte gör en direkt hänvisning till den materiella dimensionen av tillvaron, så menar jag att man också kan inbegripa det materiella i hans resonemang.

Det är dock viktigt att vara medveten om att förverkligandet av dessa drömmar och visioner inte alltid präglas av ömsesidighet. Det blir tydligt i Håkans resonemang då han menar att det framförallt var hans före detta hustru som påverkade vilka familjeprojekt med materiell, ekonomisk grund som skulle förverkligas:

Jag försöker idag göra saker som inte alla gånger måste vara kopplade till någonting ekonomiskt, så var det många gånger under vårt äktenskap. Inte så traditionellt så att man måste köpa en Porsche, för då blir det bra ett tag, utan det var på en mycket lägre nivå. Jag köpte smycken och så inte i några kopiösa mängder eller världsdyra och jag köpte med blommor med jämna mellanrum. Vi köpte också så småningom ett land, ett ställe ute på en ö och jag renoverade det lilla huset som stod där och tyckte att det ser väl inte så pjåkigt ut. Och då skulle hon ha större och då byggde vi ett större hus, en ny villa helt enkelt och det kostade en massa jäkla pengar. Jag skulle aldrig ha gjort det om jag hade varit själv, men det gjorde jag för henne. Det var mitt sätt att visa att jag tyckte om henne och det språket förstår inte kvinnor.

Håkan uttrycker på ett ytligt plan det John Beyon i sin bok *Masculinities and Culture* definierar som en typisk medelklassmaskulinitet: ”En framgångsrik medelklassmaskulinitet förknippas med kostymen, mobilen, den vackra kvinnan, det stora huset eller flotta lägenheten (2002: 21).” Med en sådan tolkningsram skulle citatet ses som uttryck för den relation mellan könen som är normerande för en medel- eller överklass. Mannen gör ekonomiska uppoffringar för att kvinnan ska leva ståndsmässigt och detta är något som han i förlängningen också tjänar på (hans hustru blir då en del av det ekonomiska framgångsprojekt han bygger upp sitt liv runt). Det är rimligt att anta att Håkan var påverkad av de föreställningar om maskulinitet som präglade den miljö han vistades i. Men jag menar att det vore en förenkling av resonemangen att bara ta fasta på det materiella i form av smycken, fina bostäder, bilar, presenter som en slags yta eller klassmarkör.

Mycket av de familjebaserade projekt med materiella förtecken jag redan redogjort för bidrar till att skapa tillförlit och verklighet åt den värld man lever i, att skapa något bestående och varaktigt som senare också kan överföras till barn eller barnbarn, i antingen konkret eller mer överförd bemärkelse (jfr Merleau-Ponty, 1997:138). En dimension av dessa projekt är att man genom att bygga något varaktigt också skapar en känsla av varaktighet och beständighet i relation till det förhållande man lever i (jfr Arendt, 1998:166).

Skillnaden när det gäller vilken form dessa familjebaserade materiella projekt får ligger då inte i att vissa samhällsklasser förverkligar dem och andra inte, utan den ligger snarare i vilka projekt människor kan eller ser som önskvärda att förverkliga. Det finns naturligtvis en krass ekonomisk aspekt av denna fråga. De ekonomiska förutsättningarna sätter ramar för vilka projekt som är möjliga att förverkliga. Medan vissa familjer har möjlighet att bygga en villa som sommarstuga (som i exemplet ovan) kan man tänka sig att andra påtar i sin trädgård, re-

noverar en husvagn, inreder sitt hem eller låter omsorgen om enskilda ting från familjens förflutna få en sådan laddning. Den materiella världen väcker på så sätt relationer till både tidigare generationer och människor som lever i vår närhet nu.⁵

Hemmet som tillflyktsort eller liv

I dessa tankar om gemensamma familjeprojekt spelar förstås kulturella föreställningar om vad som är ett gott eller bra hem en viktig roll. Allmänt spridda föreställningen om ett hem präglas av tankar och drömmar som för det mesta inte har särskild stark verklighetsförankring.

Många av de föreställningar om hemmet som sprids i vårt samhälle (till exempel genom reklam eller andra budskap i massmedier) bär tydliga inslag av traditionella könsrollsmönster. Associationerna kopplas till en barnboksvärld, där idealbilden av den goda modern, hemmafrun som står i rutigt förkläde och bakar bullar med en barnskock runt benen eller som glatt och villigt står för markservicen, och den snälla, lagom disträa och lagom stränga, men inte ständigt närvarande fadern spelar nyckelroller.

I den här tankemodellen tar hustrun huvudansvaret för hemmet och mannen för yrkeslivet och den offentliga sfären. Att försöka leva upp till ett idealt hem handlar då i förlängningen om att också knyta an till ett dominerande kulturellt ideal om modern som självupppoffrande för man och barn (se Hagström, 1999:48, se även Brembeck, 1999). Sådana här tankemodeller influerar delar av männens berättelser. Som en av mina intervjupersoner uttryckte det, brukade han skämtsamt omtala sin fru som ”den som var VD på hemmaplan.”

Men även om det finns inslag av sådana tankegångar i de berättelser jag fått ta del av, vore det missvisande att hävda att mina intervjupersoner gav uttryck för en idealiserad bild av familjelivet och relationerna mellan könen inom äktenskapet, snarare det motsatta.

Mina samtal med männen präglades snarare av att de menade att inte kände sig förstådda, att de kände sig ensamma, eller levde i en tvåsamhet som i efterhand uppfattas som kvävande. Relationen mellan männen, hemmet och familjen kläs av flera av dem i mer praktiska förtecken och beskrivs i termer av att sörja för barnens eller familjens bästa. Även de män som menade att de tidigare levde i rätt dåliga äktenskap, tyckte att äktenskapet och kärnfamiljen borde ha hållit ihop för barnens skull (jfr Plantin, 2001:232).

Även om känslor av att vara besviken eller känna sig sviken var det dominerande temat i både mina samtal och de kontakter volontärer eller terapeuter hade med hjälpsökande män, där insikten om ens egen del i ansvaret för att äktenskapet inte höll i stort saknades,⁶ fanns det åtminstone hos några av männen jag talade med en tydlig medvetenhet om hur strukturella faktorer kopplade till kön påverkat deras liv.

Det handlade om att de menade att de under sina äktenskap levde liv där de oreflekterat sett en familjeförsörjarroll som självklar och oproblematiserad, men att skilsmässan och den nya livssituationen gav upphov till öppnat ögonen på dem när det gäller hur deras tidigare sätt att vara man och far på påverkade äktenskapet och relationen till barnen i negativ riktning.

Resonemang av det här slaget väcker inte bara frågor om hur männen hanterade maskulinitet, utan dessa sätt att resonera väcker också frågor om vad hem och familj egentligen betyder, förutom den konkreta, fysiska plats, de ägodelar man äger gemensamt och de människor man tillbringar en stor del av sin vakna och lediga tid tillsammans med.

5 Åsa Ljungström visar t ex i sin avhandling *Öster om Arlanda* hur föremål inte bara kan koncentrera och fungera som en katalysator för minnen och känslor, utan också bli något som binder samman människor med tidigare generationer (Ljungström, 1997:29,132).

6 Volontärerna och terapeuterna jag talat med menade att i de fall som insikten uppstod om att männens egna sättet att vara man eller far på kunde vara skadligt både för en själv och de människor man levde med, så var detta något som växte fram successivt. De menade att de inledande reaktionerna oftast präglades av antingen ilska eller handlingsförlamning.

Till skillnad från den betoning av hemmet som kopplat till privatlivets helgd som jag redogjort för ovan, menar Michel Jackson i ett intressant resonemang om hemkänslan att den snarare baseras på känslor av att tillfullo leva i världen tillsammans med andra människor och/eller i relation till de ting som omger oss. Han beskriver hemkänsla som situationer då det helt saknas motstånd mellan en själv och världen (Jackson, 1995:110f). Det handlar alltså om situationer eller sammanhang där världen blir ett med en själv och vi inte upplever några fasta gränser mellan det materiella, kroppsliga och emotionella aspekterna av vårt liv.

Hans resonemang riktar uppmärksamheten mot att det materiella inte bara borgar för varaktighet, utan att vårt förhållande till den materiella omgivningen också placerar oss i ett socialt sammanhang och bidrar till att vår förmåga att uppfatta verkligheten som just verklig (se även Arendt, 1998: 137). Samband av det här slaget blir inte minst tydliga i de fall då en känslomässig kris, som en separation eller skilsmässa tvingar en att omvärdera den verkliga man tidigare, på både gott och ont tagit för given.

Livet bortom det materiella fästet

Männen som deltog i min undersökning beskrev upplevelser av känslomässig kris genom att använda metaforer som illustrerar en bristande verklighetsförankring.⁷ De använde ordval som att ha förlorat kontrollen, vara som ett fartyg utan roder som bara driver, att ha tappat fotfästet, att sakna förmåga att förstå vad som egentligen händer och så vidare.

Här vill jag återknyta till den diskussion om livsvärldens tingliga och intersubjektiva karaktär som jag nämnde inledningsvis. Vad händer när den värld man tidigare tagit för given som naturlig och självklar upphör att framstå så? Vilka konsekvenser för det för människors sätt att erfara sin plats i världen?

En central tanke hos flera av de existencialistiskt inspirerade fenomenologer jag knyter an till, är den att människan blir människa genom att leva i en värld tillsammans med andra. Jean Paul Sartre beskriver detta samband genom att hävda att: "Betydelsen av att människor är närvarande eller frånvarna de är att de bidrar till att situera mig" (1986:192).

Även om männen jag talat med naturligtvis inte hamnar i social isolering i någon absolut bemärkelse i samband med skilsmässan eller separationen, det fanns förstås fortfarande människor runt dem, så var det just upplevelser att inte vara situerad, att inte vara synlig för andra, eller att det man gör tillsammans med andra inte längre spelar någon roll som dominerade deras sätt att beskriva sina upplevelser av känslomässig kris.

Exakt hur männen uttryckte sina känslor i samband med skilsmässan varierade. Det kunde röra mer klassiska sätt att skildra eller uppleva psykisk smärta som fysiska symtom,⁸ eller klump i halsen, en sten i magen. Men i Thomas dagbok beskriver han sorgen han upplevde i samband med den ofrivilliga skilsmässan i materiella termer på ett annat sätt: "En bild som svävar strax till vänster om mig. En form ca tre decimeter hög, som en halvöppen nöt, med flera lager, grått i grått. En bild av sorg"(Thomas).

Här skildras sorgen som en synvilla, men den antar fysisk karaktär. Thomas sätt att beskriva sorgen i samband med en ofrivillig skilsmässa visar hur känslomässiga kriser inte bara kan kopplas till förlust av fysiska ting, utan att de också kan relateras till det materiella som en garant för känslor av en stabil och sammanhängande värld.

Även om de andra männen inte använde sig av ett lika poetiskt språk som Thomas, fanns det liknande tankegångar i deras redogörelse för sorgen efter en separation. Det handlade i hög grad om känslor som skapade en slags handlingsförlamning, att inte veta vad man skulle göra här näst när man förlorat en värld som man tidigare sett som självklar och naturlig. Det

7 Med begreppet kris menade de en bristande förmåga att navigera i tillvaron.

8 Jag har redan diskuterat hur man kan förstå den kroppsliga dimensionen av sådana upplevelser i ett annat sammanhang (se Ljung-Hagborg, 2005), så här koncentrerar jag mig på de materiella dimensionerna av detta resonemang.

var avsaknaden av det som upplevdes som vardagligt, stabilt i deras livsvärld som saknades: att vakna upp på morgonen och inse att man var ensam, att inte ha någon äta middag tillsammans med eller någon att prata med när man kom hem från arbetet.

Deras sätt att beskriva sina upplevelser präglades också av att de ägodelar, den materiella livsstil som de tidigare sett som god och naturlig eller eftersträvandsvärd förlorade mening. Något som i sin tur ledde till att också arbetet och dess materiella avkastning slutade att betyda så mycket för dem. Vad skulle man med en fin lägenhet, en flott bil om man inte hade någon att dela dem med?

Hanna Arendt påpekar att en föremålslik relation till andra bara kan uppstå när människor förenas eller åtskiljs genom en gemensam värld av ting (1998: 92). Just vår relation till familjen är uppbyggd av en sådan tingvärld och när förhållandet upplöses, upplöser vi också den relation vi har med den andra parten genom att gemensamt äga ting. Den känslomässiga laddning tingen har kan då bli arbetsam att bära.

Att återknyta till livet igen

Alla utom två av männen som deltog i min studie menade att de lagt den värsta tiden efter skilsmässan bakom sig. Jag frågade också männen vad det var som gjorde att de lyckades gå vidare med sina liv. Samtliga menade att mansjourens verksamhet betytt mycket för deras möjligheter att ta sig ur den livskris de gått igenom. Framförallt betonades jourernas betydelse för att uppleva att de inte var ensamma eller för att få ett sammanhang där någon lyssnade till de känslor som skilsmässan givit upphov till och för att skapa ett mer reflekterande förhållningssätt till hur de var som människor.

Det var i samband med sådana frågor som jag började intressera mig på allvar för materialitet i förhållande till människors försök att skapa mening i svåra livssituationer. I flera av mina samtal var inte bara mansjourernas verksamhet utan den fysiska omgivningen viktigt för att återfå verklighetsförankring. Det kunde handla om materialitet i meningen att man började jogga för att känna kroppens materialitet eller åka motorcykel för att känna de naturliga elementens inverkan på kroppen, att känna vinden, solen eller regnet mot ansiktet som ett bevis på att man finns.

Andra försökte situera sig i ett sammanhang genom fysiska platser, som att gå och sätta sig i en kyrka och följa med i gudstjänsterna, eller resa till andra platser utomlands. Ytterligare andra började snickra, för att med sina händer skapa något beständigt i en värld där de upplevde en avsaknad på sådant som upplevdes som beständigt eller meningsfullt.

Även om de olika strategierna skiljer sig åt finns det också sådant som förenar dem. Det gemensamma är att man genom dem kan bli del av något större, något utanför sig själv (oavsett om det handlar om naturen, religionen eller konkreta fysiska ting). Genom att återknyta till en materiell verklighet i någon mening återknyter männen också så småningom till ett liv tillsammans med andra, de öppnar sig åter för världen.

Deras strategier att återinträda i ett socialt sammanhang var då dels kopplade till det narrativa meningsskapande som mansjouren kunde bidra till, dels till att de omvärderande men lyckades skapa en ny relation till den tingliga värld de levde i.

Existensfenomenologin och det immateriellas materialitet

Fenomenologin har anklagats för att ha en idealiserande tendens när det gäller hur forskare som ansluter sig till denna tradition förstår människors liv. Kritiken riktas framförallt mot fenomenologins tendens att bara intressera sig för subjektets rena, opåverkade medvetande, något en neutral forskare antas kunna avslöja om han eller hon skalar bort andra faktorer som distraherar eller "skymmer sikten." Detta leder i sin tur till en tendens att bortse från både mer generella strukturella faktorer (till exempel klass, kön, etnicitet), och de mer konkreta villkor

människan lever under som en förkroppsligad varelse präglad av specifika förhållanden som: tid, rum och social miljö (Kristensson Ugglå, 1994:112, Jackson, 1989: 7ff).

Men existensfilosofin bidrar till en vidare fenomenologisk tradition genom dess strävan att överskrida denna idealiserande, extremsubjektivistiska tendens, genom att betona människans karaktär som en förkroppsligad existens i en värld där det varken finns något absolut tvång eller någon total frihet. Individen föds alltid in i en specifik värld, med specifika villkor och under sitt liv måste människan hantera de ramar som denna specifika värld ställer upp för honom eller henne.

Det innebär att vi inte kan förstå mänskliga levnadsomständigheter om vi inte också tar hänsyn till de strukturella möjligheter och begränsningar som finns i den konkreta värld människan lever i. Men det innebär också att intresset riktas mot hur människan hanterar, lever med eller trots det konkreta sammanhang de befinner sig i, snarare än att undersöka hur det binder eller begränsar hennes levnadsmöjligheter (se Kristensson Ugglå, 1994: 112f.).

Resonemang av det här slaget har fått mig att omvärdera en del av de tolkningsramar som jag tidigare sett som oproblematiska, som att fokus för min undersökning borde vara hur män påverkas av föreställningar som om hegemonisk maskulinitet.

Med ett existensfenomenologiskt angreppssätt blir de faktorer vi förknippar med hegemonisk maskulinitet varken något som männen i min studie bär upp och drar fördelar av, eller något som lurat dem i "fällor" som gör att de blir utsatta för förtryck. Jag intresserar mig istället för hur de använder sig av, tar spjörn emot eller lever i enlighet föreställningar och praktiker av det här slaget för att skapa mening och förklara den livssituation de nu befinner sig i.

Denna utgångspunkt har inte bara påverkat mitt sätt att se på maskulinitet, utan den får också konsekvenser för hur jag ser på ett begrepp som identitet/er. Med ett existensfenomenologiskt perspektiv ses människors identitet som visserligen influerad av idéer och föreställningar som dominerar i det sammanhang de lever i, men vår identitet påverkas också av vad vi aktivt gör med dessa idéer under olika skeden av livet.

Det finns då varken en essentiell, fast och oföränderlig identitet som vi lever och dör med, eller en ständigt föränderlig, flytande och flyktig identitet. Vår identitet ska istället förstås som påverkad av både centrerande krafter (som gör att vi till exempel upplever delar av vår identitet som självklar, stabil och naturlig) och decentrerande krafter (som handlar om att vi i praktiken hanterar och reagerar på föreställningar på olika sätt, beroende på var vi befinner oss i våra liv).

Både världen vi lever i och våra sätt att tolka och uppfatta den blir då viktiga för att förstå människans erfarenheter, medvetande och liv i det vi kallar verkligheten (se Kristensson Ugglå 1994: 117f.).

Referenser

- Arendt, Hanna (1998): *Människans villkor: vita activa*, Göteborg: Daidalos.
- Bengtsson, Margot och Frykman, Jonas (1987): "Om maskulinitet: Mannen som forskningsprojekt", Rapport/ *delegationen för jämställdhetsforskning: 11*, Stockholm: JÄMFO.
- Brembeck, Helene (1999): "Det (post)moderna moderskapet", i Meurling Birgitta, Lundgren Britta, Lövkrona Inger (red.), *Familj och kön. Etnologiska perspektiv*, Lund: Studentlitteratur.
- Brockelman, Paul (1980): *Existential Phenomenology and the world of ordinary experience, an introduction*, Lanham, New York, London: University Press of America.
- Connell, Robert (1995): *Masculinities*, Berkeley: University of California Press.
- (2000): *The men and the boys*, Cambridge: Polity Press.
- Ehn, Billy (1996): Ett liv i smärta. I: *Kulturella Perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift*, 5: 2, s. 33–41.
- Frykman, Jonas (1998): *Den ljusnade framtid: skola, social identitet och kulturell mobilitet*, Lund: Historiska media.
- Del Vecchio Good Mary-Jo, Brodwin Paul, Good Byron och Kleinman Arthur (1992) red.: *Pain as human experience: An anthropological perspective*, Berkeley: University of California Press.
- Hagström, Charlotte (1999): *Man blir pappa: föräldraskap och maskulinitet i förändring*, Lund: Nordic Academic Press
- Ljung-Hagborg, Anna (2005): "Mannen som tappade fotfästet", under publicering i *RiG: Kulturhistorisk tidskrift*.
- Jackson, Michel (1995): *At home in the world*, Durham: Duke University Press.
- (1998): *Minima Ethnographica: Intersubjectivity and the Anthropological Project*, Chicago: University of Chicago Press.
- (2002): *The politics of storytelling: Violence, transgression and intersubjectivity*, Köpenhamn: Museum Tusculanum press.
- Kellner, Hansfried och Berger, Peter (1992): "Life-style engineering: some theoretical reflections", i Kellner, Hansfried och Heuberg, Frank (red.): *Hidden Technocrats: The new Class and new Capitalism*, New Brunswick & London: Transaction Publishers, s. 1–22.
- Kjellman, Gunilla (1993): *Varats oändliga tinglighet: en studie om föremål som kulturbärare*, Stockholm: Carlssons.
- Kleinman, Arthur, Daas, Vena, Lock, Margret (1997) red. : *Social Suffering*, Berkeley: University of California Press.
- Kristensson Uggla, Bengt (1994): *Kommunikation på bristningsgränsen: en studie i Paul Ricoeurs projekt*, Stockholm: Symposion.
- Ljungström, Åsa 1997: *Öster om Arlanda: En etnologisk studie av berättelser och föremål i en hemslöjdsinventering*, Etnolore 18, Uppsala: Uppsala Universitet.
- Merleau-Ponty, Maurice (1997): *Kroppens fenomenologi*, Göteborg: Daidalos.
- Nilsson, Bo (2004): *Brottsoffer: offerskapets innebörder och villkor i (o)säkerhetens kultur*, Umeå: Boréa.
- Plantin, Lars (2001): *Män, familjeliv och föräldraskap*, Umeå: Boréa.
- Sartre, Jean Paul (1986): *Varat och Intet: i urval*. Göteborg: Korpen
- Segal, Lynne (1995): *Slow motion, changing masculinities, changing men*, New Jersey: Rutgers University Press.